

PELASTAKAA LASTEN LAUSUNTO

Asia: K 3/2019 vp Hallituksen vuosikertomus 2018, K 13/2019 vp Valtiontalouden tarkastusviraston erilliskertomus eduskunnalle valtion vuoden 2018 tilinpäätöksen ja hallituksen vuosikertomuksen tarkastuksesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/K_3+2019.aspx

Aihe: Tarkastusvaliokunta/ keskiviikko 13.11.2019 klo 11.30/ K 3/2019 vp, Nuorten syrjäytyminen /Asiantuntijapyyntö

Pelastakaa Lapset kiittää mahdollisuudesta kommentoida nuorten syrjäytymistä käsittelevää osiota tarkastusvaliokunnan mietinnöstä koskien hallituksen vuosikertomusta 2017. Alla vastauksemme saamiimme kysymyksiin:

1. **Mitkä ovat suurimmat ongelmat tällä hetkellä nuorten syrjäytymisen torjunnan kannalta ja mitä niiden ratkaisemiseksi olisi tehtävä?**

Opetustoimi

Näkemyksemme on, että oppilashuollon puolella suurimmat ongelmat liittyvät siihen, että **koululääkärien tarkastukset koko vuosiluokalle eivät tällä hetkellä toteudu riittävällä tasolla**. Lisäksi, jos **koulukuraattori ei ole asianmukaisesti tavoitettavissa**, ei myöskään varhainen puuttuminen voi toteutua sille kuuluvalla tavalla.

Myöskään matalan kynnyksen ohjaus palvelujen pariin ei tällä hetkellä toimi neuvolasta perusopetuksen puolelle riittävästi. Tämä vaatii palvelupolkuihin pääsemiseksi lasten vanhemmilta osaamista ja sinnikkyyttä. Jos vanhemmilla ei ole näitä voimavaroja, riski sille, etteivät perhe ja lapsi saa tarpeeksi varhaista tukea kasvaa. Esimerkiksi maahanmuuttajaperheiden kohdalla on tunnistettu perheiden resurssien puute yhtenä esteenä palvelujärjestelmään hakeutumisessa.

Kun tuen ja puuttumisen tarvetta ei varhaisessa vaiheessa tunnisteta eikä varhaisvaiheen interventioihin tukeuduta, perhe ja lapsi tulevat palvelujärjestelmän piiriin vasta, kun on jo tarvetta erityisterveydenhuollolle. Kannamme huolta myös siitä, että sijaishuollossa elävät lapset joutuvat herkästi kotikouluun, joka saattaa jatkaa pitkäänkin. Kotikouluun siirretään, kun riittäviä resursseja erityistarpeisten ja sijoitukseen liittyvistä haasteista kärsivien lasten tukemiseen koulussa ei ole. Sijaishuoltoyksiköissä työskentelee lastensuojelun ammattilaisia, mutta heillä ei ole pedagogista osaamista, joten lasten opetuksen laatu ja oppiminen kärsivät, ja tämä on yksi lisäriski jo muutenkin vaikeassa tilanteessa olevan lapsen syrjäytymiselle.

Nykyinen opetussuunnitelma korostaa oppilaan itseohjautuvuutta ja vanhempien vastuuta oppimisen ohjaamisessa kotona. Kokemuksemme perhekuntoutusasiakkaiden kanssa tekemästämme työstä on se, että **ilmiöpohjainen oppiminen on erityisen haastavaa heikommin itseohjautuvien lasten kohdalla. Isot integroidut luokat eivät myöskään tue tarpeeksi lapsia, joilla on itseohjautuvuuden ja keskittymisen vaikeuksia**.

Lasten vanhemmilta odotetaan nykyisessä koulujärjestelmässä paljon aktiivisuutta, niin lapsen oppimisen ohjaamisessa kuin esimerkiksi lapsen asioiden hoitamisessa Wilmassa. Jos vanhemmilla ei ole perheen erilaisten haasteiden takia voimavaroja tukea lasta riittävästi oppimisessa tai olla aktiivisesti lapsen asioissa yhteydessä kouluun, on lapsella riski jäädä jälkeen muista ja syrjäytyä.

Palvelujärjestelmä

Suomessa on perheille ja lapsille tarjolla olevat palvelut jakautuvat moniin eri siiloihin ja on myös havaittavissa **alueellisista eroista johtuvaa epätasa-arvoa**. Koska kokonaisvastuu palveluiden tarjoamisesta puuttuu, seurauksena on myös yhtenäiskuvan hahmottamisen haasteita. **Puutteita on myös asiakkaan asiantuntijuutta, toimijuutta ja osallisuutta tukevan työtavan käytössä kaikissa toiminnoissa.**

Nuorten on edelleen haastavaa päästä tarvitsemiensa palvelujen piiriin. Nuoret myös kaipaavat enemmän mahdollisuuksia matalalla kynnyksellä ottaa yhtyettä anonyymisti ilman pelkoa siitä, osaako hakeutua juuri oikeaan palveluun.

Tähän **digitaaliset palvelut voisivat tarjota nykyistä paremmin ratkaisuja**. Digitaalisten palveluiden kautta nuoret saisivat tietoa eri palveluista ja hakeutumisesta niihin. Hyvä esimerkki tällaisista palveluista ovat esimerkiksi Sekasin- ja Netari-palvelut. Eriyisen kipeästi tarvittaisiin pitkäkestoisia ja myös digitaalisia palveluja, sillä olemme havainneet, että chatin ja ”perinteisen” palvelun välille tarvitaan niiden rinnalla kulkevaa tukea.

Kehittämistarpeet:

- Opetustoimessa tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota siihen, että kouluilla on resurssit siihen, että niissä toimii riittävästi ohjaavia aikuisia, myös muita aikuisia kuin opetustoimen henkilökuntaa.
- Matalalla kynnyksellä puuttumiseen ja palveluiden saavutettavuuteen tulee panostaa varhaisen tuen yhdenvertaiseksi takaamiseksi valtakunnallisesti.
- Vanhemmuuden tuen tarve tulee tunnistaa, jotta voidaan tarjota varhaisessa vaiheessa myös vanhemmille apua silloin, jos lapsella on oppimisessa haasteita.
- Lasten ja nuorten oppimiseen laitoksissa liittyviä syrjäyttäviä rakenteita ja käytäntöjä tulee tunnistaa paremmin ja pyrkiä korjaamaan.
- Palveluita tulee jatkossa kehittää yhä enemmän asiakkaiden kanssa asiakas- kuin järjestelmälähtöisesti, myös lapset ja nuoret tähän osallistaen.
- Digitaalisuuden hyödyntämistä nuorille suunnatuissa palveluissa tulee kehittää edelleen.

2. Näkemyksenne nykytilanteesta, onko ja missä määrin painopistettä saatu siirrettyä ennalta ehkäisevään toimintaan ja varhaiseen puuttumiseen lasten, nuorten ja perheiden ongelmassa?

Kiireellisesti sijoitettujen nuorten määrä on kasvanut tasaisesti viimeisen 20 vuoden ajan. Tämä todistaa, että näiden nuorten kohdalla ei ole tehty tarpeeksi.

Valtakunnallisena toimijana näkemyksemme on, että **sosiaalihuoltolain toimeenpano ontuu edelleen**. Kunnat ovat resursoineet ja järjestäneet lain mukaiset palvelut edelleen hyvin eri tavoin. Lisäksi kuntien heikentynyt taloustilanne ja työntekijöiden huono saatavuus näkyy kauttaaltaan.

Alueellinen epätasa-arvo on lasten ja perheiden näkökulmasta jyrkkää. Haasteena on lisäksi **matalan kynnyksen palveluiden ja toimialat ylittävän yhteistyön puute, myös resurssien ja budjettien osalta**. Puutteita on myös paljon palveluita tarvitsevien nuorten palveluiden koordinoinnissa ja niiden yksilöllisessä räätälöinnissä.

Neuropsykologisten haasteiden kanssa eläville lapsille ja nuorille ei ole sosiaalihuollossa riittävästi tarjolla varhaisen tuen muotoja. Perhekeskustoiminnan kehittämisessä on korostunut vanhemmuuden ja parisuhteen

tuki sekä tuki pikkulapsiperheille. Tulisi kuitenkin selvittää, vastaako tämä kehittämistyö syrjäytymisriskissä olevien lasten ja nuorten tuen tarpeisiin.

Mielenterveyspalveluissa asiakkuus siirtyy lastenpsykiatriselta puolelta nuortenpsykiatrian puolelle 13 ikävuoden kohdalla ja vastaavasti aikuispsykiatria ja päihdehoitoon 18-vuotiaana. Näissä siirtymissä uusi vastuutaho usein arvioi hoidontarpeen uudelleen, mikä johtaa siihen, että ihmiset vaihtuvat perheen ja lapsen ympärillä. Hoitosuhteen katkeaminen ja tiedonkulun katkokset ovat näissä kohdissa iso haaste ja riski.

Näkemyksemme on, että **nuorten tavoittamisen kehittämiseksi on merkittävä valtakunnallinen tarve**. Nuorelta ja hänen lähipiiriltään vaaditaan paljon tietoa, aktiivisuutta ja rohkeutta päästäkseen ehkäisevän tuen piiriin. Tämä on ongelmallista etenkin tilanteissa, joissa nuorella itsellään on heikentynyt toimintakyky, heikot verkostot tai niukasti tietoa tarjolla olevista palveluista ja toimintamuodoista.

Tämä haaste näkyy välillä siinä, miten lapset ja nuoret hahmottavat heille tarjottuja palveluja ja niitä tarjoavien ammattilaisten roolia arjen ympäristöissään. **Lapset ja nuoret eivät mahdollisesti tiedä, missä terveydenhoitaja tai kuraattori pitävät vastaanottoaan, keitä nämä ammattilaiset ovat ja missä asioissa heitä voi tavata.**

Tuen oikea-aikaisuus vaatii kehittämistä. Tilanteissa, joissa nuorten ongelmat ovat jo päässeet syvenemään ovat he usein jo päässeet putoamaan eri turvaverkkojen läpi ja joutuneet koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle. Tällöin nuoren alentunut toimintakyky tekee palveluihin hakeutumisen haastavammaksi, samalla kun myös heikot verkostot tekevät palvelun tavoittamisen vaikeaksi.

Lapsen ja nuoren oikea-aikainen tuki vaatii toteutuakseen lisäresursseja erityisesti nuorten arjen toimintaympäristöissä. Koulun oppilashuolto on tässä avainasemassa. Jos kuitenkaan resursseja ei ole riittävästi, matalan kynnyksen varhainen ja aktiivinen puuttuminen ei ole mahdollista. Rärkeimmissä tapauksissa nuoren koulupoissaoloihin puuttuminen voi viedä useita kuukausia, jolloin nuoren tilanne voi mennä sinä aikana merkittävästi huonompaan suuntaan.

Pitkäkestoinen ja nuorta sitouttava rinnalla kulkeva tuki vaatii kehittämistä. Usealla nuorella on kokemuksia palveluista toiseen ”pomputtelemisesta”, palveluiden työntekijöiden vaihtuvuudesta sekä siitä, että kukaan ei ole pitkäkestoisesti kiinnostunut ja sitoutunut nuoren tilanteeseen.

Ennaltaehkäisy ei ole ainoastaan varhaista puuttumista ja matalan kynnyksen palveluiden tarjoamista. Kuten tarkastusvaliokunnan mietinnössä todetaan **lasten ja nuorten mielenterveys- ja tunnetaitojen edistäminen ja vahvistaminen jo varhaiskasvatuksesta lähtien** vahvistaa lasten ja nuorten kykyä sanoittaa omia tunteitaan ja ottaa puheeksi myös vaikeita ja vakavia asioita. **Tämä tarkoittaa kokonaisen keskustelu- ja vuorovaikutuskulttuurin muovaamista yhteiskunnassamme.**

Edistävä ja ennaltaehkäisevä toiminta nuorten syrjäytymisen ja sen yleisimpien syiden kuten esimerkiksi mielenterveys- ja päihdeongelmien ehkäisemiseksi vaatii läpileikkaavia toimenpiteitä kaikissa ympäristöissä ja instituutioissa, joissa lapset ja nuoret toimivat ja arkeaan elävät: varhaiskasvatuksessa, koulussa ja harrastuksissa.

Kaikilla nuorten parissa toimivilla aikuisilla tulee olla riittävät taidot ja kyky kohdata lapsia ja nuoria heidän moninaisissa elämäntilanteissaan. On hyvä tiedostaa, että kaikki nuorten parissa tehtävä työ on osaltaan ennaltaehkäisevää mielenterveys- ja päihdetyötä, eikä näitä pidä käsittää vain tietyille ammattialoille kuuluvaksi vastuiksi.

Kohtaamme Pelastakaa Lasten digitaalisissa palveluissa runsaasti huonosti voivia lapsia ja nuoria. Keskusteluista heidän kanssaan on käynyt ilmi **lastensuojelun palvelun tarpeen arvioinnin haasteet**: tarvetta ei aina tunnisteta arviointivaiheessa, vaikka nuoren meille keskustelussa kertoman informaation perusteella tarve on ilmeinen. Tarpeen arvioinnin tekee haastavaksi se, että lapsilla ja nuorilla on vaikeuksia kertoa siitä, mitä he kokevat, mitä kotona tapahtuu ja mikä tilanne aidosti on: puhuminen vakavista ja vaikeista asioista itsessään on haastavaa. Lisäksi pelätään seurauksia siitä, mitä lastensuojelun asiakkuus käytännössä saattaa tarkoittaa. Lastensuojelun ja sen tukitoimien ympärillä on paljon stigmaa ja väärinkäsityksiä. Lisäksi myös lojaalius vanhempia ja huoltajia kohtaan on vahva. **Kun tarvetta ei tunnisteta, ei asiakkuus ja erilaisten tukitoimien saaminen nuorelle ja perheelle käynnisty.**

3. Tarkastusvaliokunnan tilaamassa tutkimuksessa todettiin, että merkittävimpiä syitä nuorten syrjäytymiseen ovat päihde- ja mielenterveysongelmat. Mikä on näkemyksenne päihde- ja/tai mielenterveysongelmista kärsivien nuorten mahdollisuuksista saada apua tilanteeseensa? Millaisia puutteita palveluissa ja niiden saatavuudessa esiintyy?

Näkemyksemme on, että **päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien lasten ja nuorten ongelmat voivat alkaa jo kouluterveyden ja oppilashuollon puutteista**. Koska **matalan kynnyksen palveluiden saatavuus on Suomessa vielä heikkoa ja epätasaisesti tarjolla**, ongelmien tunnistaminen ja niihin avun saaminen kestää liian pitkään. Lisäksi lähetekäytännöt ovat hankalia, kankeita ja aikaa vieviä. Jos koulusta puuttuu koululääkäri tai hänellä ei ole tarjota aikoja, lähetettä hoitoon täytyy hakea perusterveydenhuollosta, jolloin asiat voivat hidastua huomattavasti.

Erityissairaanhoido on kaikinensa ylikuormittunutta ja hoitopolut katkeavat siirryttäessä palvelusta toiseen, myös lasten palveluista aikuisten palveluihin. Tarjolla on liikaa arviointia ja määrittelyä, mutta liian vähän yksilöllisesti räätälöitävää hoitoa ja kokonaisvaltaista tilanteen haltuunottoa. Ongelmaksi muodostuu se, miten pääsee palveluun; ja eriarvoisuutta syntyy siitä, ketkä osaavat tai jaksavat taistella itselleen palveluja. Näin ei pitäisi hyvinvointivaltiossa olla.

Näkemykset alaikäisten tarkoituksenmukaisesta päihdehoidosta ovat Suomessa ristiriitaisia ja vaihtelevat sen suhteen, **mikä ajatellaan olevan lapsen tai nuoren ensisijainen ongelma, jota hoidetaan ja mitkä ovat tulokselliset keinot puuttua siihen**. Palvelut ovat myös sen verran kankeita, että hyvistä tuloksista huolimatta ne edelleen harvemmin jalkautuvat nuoren omaan toimintaympäristöön. Nuorelta edellytetään sitoutumista, ja asiakkuus katkaistaan, jos vaikka käyntejä jää väliin. Tämä on tullut esille muun muassa psykiatrian puolella.

Perusterveydenhuollon matalan kynnyksen ja nopealla aikataululla alkavien hoitomenetelmien saavutettavuuden puutteet ovat tulleet esille keskusteluissa nuorten kanssa. Nuorilla voi myös olla jo ennestään toimivia ammattilaiskontakteja, joihin he ovat tyytyväisiä, mutta he kokevat tapaamisten määrän (käyntikerrat/käyntien tiheys) liian vähäisiksi. **Nuoret ovat ehdottaneet meille koulupsykologien ja –kuraattorien määrän lisäämistä.** Heidän kokemuksensa on, että tällä hetkellä resursointi on monin paikoin riittämätöntä, mistä seuraa, että lapset ja nuoret joutuvat odottamaan liian kauan päästäkseen puhumaan tai he eivät pääse puhumaan riittävän usein.

Nuoret raportoivat myös, että osalla heistä on ollut kielteisiä kokemuksia kohtaamisistaan ammattilaisten kanssa. Nuorten mukaan heidän tilanteisiinsa on suhtauduttu vähättelevästi, kontrolloivasti tai tavalla, joka ei ota nuoren omia toiveita huomioon. **Negatiiviset kokemukset heikentävät nuoren luottamusta palvelujärjestelmään ja avun saamiseen sekä nostavat kynnyksen tuen piiriin hakeutumiseen.** Tämä on ongelmallista etenkin, siksi, että tuen saaminen edellyttää usein nuorelta sekä tämän lähipiiriltä ja verkostoilta

suurta aktiivisuutta ja oma-aloitteisuutta. **Tarvitaan siksi osallisuutta vahvistavia toimintamalleja ja rakenteita.**

Palvelut koetaan yhä monin paikoin leimaavina ja niihin hakeutumista vältellään tilanteissa, joissa nuorella voi olla hyvin pitkään kestäneitä ja vakavia ongelmia, kuten itsetuhoisuutta. Leimautumisen pelon lisäksi keskusteluissa nuorten kanssa näkyy **palvelujärjestelmää kohtaan koettu pelko tai epäluottamus**. Chateissamme on havaittavissa, että usein asioista kertomista vältellään, koska nuori pelkää, että tämä joutuu niiden seurauksena erinäisten kontrollitoimenpiteiden, kuten lastensuojelun tai sijoituksen kohteeksi. Moni nuori kokee keskusteluavun saamisen riittämättömäksi, siinä missä masennuslääkitystä puolestaan tarjotaan hyvin matalalla kynnyksellä.

Nuorten kokemuksissa näkyy, että **hoitopolut näyttäytyvät usein epäselvinä**. Hoitoketjun porrasteisuus johtaa monin paikoin siihen, että nuoren tilanteen arvioinnin sekä hoidon tarjoamisen välinen aika venyy kohtuuttoman pitkäksi. Tämä korostuu etenkin tilanteissa, joissa nuorella itsellään, tämän huoltajilla tai muilla verkostoilla, kuten nuoren sosiaalityöntekijöillä on vähäisesti resursseja osallistua prosesseihin. Hoitoketjun porrasteisuus aiheuttaa oireileville nuorille myös turhautumisen kokemuksia, kun työntekijät vaihtuvat ja nuorten täytyy pystyä kertomaan asiansa usealle eri aikuiselle uudestaan ja uudestaan.

Nuoret, jotka kärsivät esim. mielenterveyden pulmista kertovat toisinaan monista, päällekkäisistä haasteista ja ongelmista ei ainoastaan omassa elämässä vaan koko perhettä koskevista asioissa. **Jotta tukea voidaan kohdentaa oikein, tulee kartoittaa ja huomioida myös vanhempien/huoltajien mahdollinen tuen tarve**. Alle kouluikäisistä lapsista puhuttaessa tämä tarkoittaa ensisijaisesti neuvolasta saatua tukea ja ohjausta. **Varhainen tuki ja puuttuminen kokonaisvaltaisesti perheen mahdollisiin haasteisiin voi mahdollistaa ylisukupolvisuuden kierteen katkaisemisen ja näin osaltaan ennaltaehkäistä nuoruusiän mielenterveys- ja päihdeongelmia.**

4. Tiedonkulun toimivuus viranomaisyhteistyössä lasten, nuorten ja perheiden ongelmia ratkottaessa?

Näkemyksemme on, että tieto ei edelleenkään kulje riittävästi eri ammattilaisten kesken. Epäselvyyttä on vastuiden jaossa ja sopimuksissa siitä, kenen tulee jakaa, kenelle ja millaista tietoa lapsen ja nuoren tilanteesta. Tähän tarvitaan vielä rakenteiden ja käytäntöjen kehittämistä niin, etteivät prosessit olisi liialti henkilösidonnoisia tiettyihin työntekijöihin. Vaikka selontekoja ja ohjeistuksia on täsmennetty, niin silti käytännön työ tulee saada sujuvammaksi. **On myös panostettava luottamuksen rakentamiseen ja vuorovaikutuksen kehittämiseen lasten ja nuorten kanssa, jotta he luottavat järjestelmään ja yhteistyöhön eri ammattilaisten kanssa ilman pelkoja.**

5. Mahdolliset muut asiat, joita haluatte saattaa valiokunnan tietoon nuorten syrjäytymiseen liittyen?

Haluamme nostaa lopuksi **huolestamme sijaishuollossa olevien asiakkaiden jälkihuollon toteutumisen valtakunnallisista eroista**.

Jälkihuolto toteutuu vielä pääasiassa puutteellisesti ja asiakkaan kokonaistilannetta ei eri palveluissa huomioida. Ylipäätään **sektorikohtainen ajattelu ja budjetointi on edelleenkin yksi suuri ratkaisua vaativa pulmakohhta**. Nuoren ja perheiden luonnollisten verkostojen aktivointi, etsiminen ja mukaanotto on myös edelleen aivan liian sattumanvaraista ja heikkoa.

Syrjäytymisen “vastapuheeksi” **tarvittaisiin myönteisen tunnistamisen näkökulmaa** - nuorten kohtaamista ja nuoren maailmaan tutustumista, sekä **ongelmalähtöisen ajattelun rinnalle nuorten osallisuutta ja toimijuutta tukevaa toimintaa heidän arkiyhteisöissään, mikä vahvistaa myös yhteisöön kuulumista.**

On myös tarpeellista tunnistaa ja tehdä näkyväksi, miten rakenteet toimivat syrjäyttävänä mekanismina tilanteissa, joissa esimerkiksi vaikeudet koulussa johtavat erityispalvelujen piiriin. Kaiken kaikkiaan tukea on saatava lähelle nuoria heidän lähiyhteisöihinsä ja tuen muotoja ja palveluja on suunniteltava jatkossa yhä enemmän yhdessä nuorten kanssa.

Koulutuksen yhdenvertaisuus tasaa kaikkien lasten ja nuorten hyvinvointia ja estää syrjäytymistä tulevaisuudessa. Pelastakaa Lapset on viime hallituskaudella ajamassaan kansalaisaloitteessa maksuttoman toisen asteen puolesta halunnut edistää universaalia oikeutta toisen asteen koulutukseen kaikille. Nyt kun hallitus lähtee toteuttamaan toisen asteen opintojen reformin, jääme seuraamaan, miten ja millä aikavälillä sen yhteydessä toteutuva oppimateriaalien maksuttomuus helpottaa vähävaraisten perheiden nuorten opiskelua toisella asteella.

Pelastakaa Lapset on jo pitkään nostanut eri yhteyksissä esille sitä, että suomalaista lapsi-, perhe- ja nuorisopolitiikka toteutetaan liian erillään toisistaan ja johdonmukaisuus puuttuu. Tämä epäkohta nousee hyvin myös tarkastusvaliokunnan lausunnossa. Tällä hallituskaudella edetään kansallisen lapsistrategian juurruttamiseksi Suomeen. Parhaimmillaan oikeusperustaisesti laadittu lapsistrategia tuo johdonmukaisuutta ja pitkäjänteistä suunnitelmallisuutta lapsi-, perhe- ja nuorisopolitiikkaan Suomessa tunnistuen kaikista haavoittavammassa asemassa olevat lapset ja nuoret, ja heidän oikeusloukkauksensa.

Edellisen hallituskauden LAPE-kärkihankkeen osalta odotamme vielä arviota siitä, miten se on onnistunut kehittämään nuorten syrjäytymistä ehkäiseviä pysyviä ja juurrutettavissa olevia palveluja ja toimintamuotoja, ja miten tämän hallituskauden LAPE-hankkeessa niitä tullaan edelleen edistämään.